

İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA AKİT MECLİSİNİN AŞAMALARI*

Yasir TÜRKİYİLMAZ**

Ali KUMAŞ***

Düzeltilme Makalesi

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Mart 2025 sayısında 24. sırada yayınlanan ve künye bilgileri "Türkiylmaz, Yasir. Kumaş, Ali. "İslam Borçlar Hukukunda Akit Meclisinin Aşamaları". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 25/1 (Mart 2025): 747-781. DOI: 10.33415/daad.1591811" şeklinde olan makale için tezden üretilme olduğu bilgisine yer verilmemiş ve bu durum makale yayımlandıktan sonra fark edilmiştir. Bu nedenle yazarlar tarafından düzeltme talebinde bulunulmuştur.

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 29 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 21 Mart 2025, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Düzeltilme Tarihi:** 30 Eylül 2025, **Atıf:** Türkiylmaz, Yasir. Kumaş, Ali. "İslam Borçlar Hukukunda Akit Meclisinin Aşamaları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/2 (Eylül 2025): 1781-1813.

DOI: 10.33415/daad.1806897

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 29 November 2024, **Accepted:** 21 March 2025, **Published:** 31 March 2025, **Correction Date:** 30 September 2025, **Cite as:** Türkiylmaz, Yasir. Kumaş, Ali. "Stages of the Contract Session (Majlis al-'Aqd) in Islamic Law of Obligations". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/2 (September 2025): 1781-1813.

DOI: 10.33415/daad.1806897

* Bu makale, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ali KUMAŞ danışmanlığında Yasir TÜRKİYİLMAZ tarafından tamamlanan "İslam Borçlar Hukukunda Akit Meclisi (Hanefi Mezhebi Örneği)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar, Araştırma Görevlisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Rize, Türkiye, yasir.turkiylmaz@erdogan.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6803-4851>, Katkı oranı: %70 / Research Assistant, Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Law, Department of Islamic Law, Rize, Turkey, yasir.turkiylmaz@erdogan.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6803-4851>, Contribution rate: %70

*** Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Rize, Türkiye, ali.kumas@erdogan.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-6504-5363>, Katkı oranı: %30 / Prof. Recep Tayyip Erdoğan University, The Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Rize, Turkey, ali.kumas@erdogan.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-6504-5363>, Contribution rate: %30

Öz

Bu makalede İslam borçlar hukukunda akdin in'ikad şartlarından biri olan akit meclisi, Hanefî mezhebi özelinde incelenmiştir. İrade beyanlarının sahih biçimde bağ oluşturmalarını sağlayan akit meclisi, güncel çalışmalardaki tanımlarda genellikle bu işleviyle ele alınmış, akdin sıhhati üzerindeki etkisi ihmal edilmiştir. Bu çalışmanın hedefi, Hanefîlerin mübadele işlemleri için öne sürdüğü şartlar ve fesat teorisi bağlamında akit meclisinin akdin sıhhati üzerindeki etkisini ve bu etkiye bağlı olarak meclis sürecinde oluşan değişimi ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada öncelikle akit meclisinin akit teorisindeki yerinden kısaca bahsedilmiş, ardından akdin in'ikadı ve sıhhatiyle olan ilişkisi, iki aşama halinde ele alınmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış, Hanefî klasiklerinde farklı meselelerde dağınık halde bulunan veriler toplanarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre akit meclisinin yalnızca icap ve kabul arasındaki süreçten ibaret olmadığı, akdin sıhhatini sağlayan ve mecliste yerine getirilmesi gereken belirli şartlar sebebiyle kabulden itibaren tarafların ayrılığına kadar geçen sürecin de akit meclisine dahil olduğu görülmüştür. Buna istinaden akit meclisi tanımlarında meclisin sıhhat işlevine de vurgu yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Akit Meclisi, İn'ikad ve Sıhhat Meclisi, Fesat, Butlan.

Stages of the Contract Session (Majlis al-'Aqd) in Islamic Law of Obligations

Extended Abstract

1782 | db

In Islamic law of obligations, the declarations of intent which constitute the essential elements (*rukun*) of a contract must converge in terms of time or place for the contract to be concluded. This convergence is facilitated by what is referred to as the contract session (*majlis al-'aqd*). The contract session is a foundational condition for the formation (*in'iqād*) of a contract, with its primary function being to establish a connection between the offer (*ījāb*) and acceptance (*qabūl*). Modern definitions typically emphasize this aspect of the contract session, often neglecting its impact on the validity (*ṣihḥa*) of the contract. However, an examination of the rules governing exchange contracts and the defect (*fasād*) theory articulated within the Ḥanafī school demonstrates that numerous conditions must be fulfilled within the session to ensure the validity of the contract or to rectify a defective (*fāsīd*) contract. This article, therefore, explores the influence of the contract session on the formation and validity of a contract, specifically within the scope of the Ḥanafī school. To this end, the concept of the contract session and its role within contract theory are first addressed. Subsequently, the relationship between the contract session and the formation and validity of a contract is analyzed in two stages, the first being the in'iqād session, which encompasses the period between offer and acceptance.

The session of contract formation (*majlis al-in'iqad*) begins with an offer and concludes with acceptance. In the session of contract formation, the time elapsed between offer and acceptance is considered as if it were a single moment. Provided that no circumstance disrupts the continuity of the session during this period, the acceptance is deemed inseparable from the offer, and they are considered, in effect, to have been made consecutively. In this process, sustaining the unity of the assembly requires the parties to remain actively involved with the contract and to avoid any actions that may indicate a withdrawal from it.

The second stage of the session extends from the point of acceptance until the parties' physical separation. Considering the impact of this phase on the contract, it would be appropriate, in our view, to refer to it as the validity session (*majlis al-ṣihḥa*). There are three primary reasons for the emergence of the validity session in contracts: prevent-

ing the exchange of debt for debt, avoiding interest (*ribā*), and eliminating defective elements to render the contract valid.

According to the Hanafi school, in a sale contract, the physical delivery of the sold item during the contract session is not required to prevent the exchange of debt for debt. Instead, the item should be designated during the contract session. However, delivering the exchanged items during the contract session is obligatory in advance payment sale (*salam*) and currency exchange (*sarf*) transactions. For the validity of these contracts, the designation and delivery must occur no later than the moment the parties physically separate. In this context, this session stage may be regarded as a session of validity.

The second factor that brings out the session of validity is the prohibition of interest. Suppose the exchanged items share common characteristics in terms of measurement by volume (*kayl*) or weight (*wazn*). In that case, one of the two goods being exchanged must be designated during the contract session to prevent the emergence of deferred interest. Furthermore, if the traded goods are of the same genus, equality must be ensured during the contract session to avoid surplus interest. In both cases, the relevant period extends not only until the acceptance of the contract but also until the parties physically separate after acceptance. Thus, it is evident that the session of validity plays a decisive role in ensuring compliance with the conditions related to the prohibition of interest.

The third factor that brings out the validity session is removing a corrupting element (*mufsid*) to render the contract valid. For the defect to be rectified, it must not have become fixed, and there must be no definitive decision by the parties or a judicial ruling to annul the contract. In some cases, the fixation of the defect is contingent upon the contract session. Once the parties physically separate, the defect becomes fixed, and rendering the contract valid is no longer possible.

db | 1783

Keywords: Islamic Law, Contract Session (Majlis Al-'Aqd), Session Of Formation (In'iqad) and Validity (Siḥḥa), Defect (Fasād), Invalidity (Butlān).

Giriş

Akit meclisi, İslam borçlar hukukuna göre akdin kurulmasında irade beyanı kadar etkili bir unsurdur. Zira akdin özünü oluşturan irade beyanlarının hükmi olarak bir bağ oluşturabilmesi, bunların aynı mekan veya zamanda buluşmasına bağlıdır. Bu mekanın veya zamanın şartlarını ve sınırlarını akit meclisi belirlediği için tarafların dışı vurduğu iradenin akitle sonuçlanmasını belirleyecek olan da akit meclisidir. Ayrıca Hanefîlerin ivazlı akitler için belirlediği kurallara ve fesat teorisine bakıldığında akit meclisinin işlevinin yalnızca bununla sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin bey' (satış) akdinde mebîin tayin edilmesi, sarf ve selemde bedelin peşin ödenmesi ya da fesada yol açan bazı sebeplerin giderilmesi gibi akdin sıhhatini temin eden bir takım şartların da akit meclisinde sağlanması gerekir. Bu bağlamda akit meclisinin yalnızca akdin in'ikadını sağlamadığı, bunun yanı sıra akdin sıhhatini temin etme misyonunu da yük-

lendiği görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada, İslam borçlar hukukuna göre ivazlı akitlerin in'ikadı ve sıhhati için meclisle ilişkili hangi şartların bulunduğu ve bu şartların akit meclisinin sürecine olan etkisi ele alınacaktır. Fakat konunun kapsamı ve derinliği dikkate alınarak bu inceleme Hanefî mezhebiyle sınırlanacaktır.

Akit meclisini konu edinen farklı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda mekan-zaman tartışması ve meclis muhayyerliğiyle ilgili tartışmalar ele alınmış, dolayısıyla akit meclisinin yalnızca in'ikad süreci üzerinde durulmuştur.¹ Bu makalenin amacı ise meclise bağlanan sıhhat şartlarından hareketle akit meclisinin kabulden sonraki süreci de kapsadığını örnekleriyle ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öncelikle akit meclisi kavramı ve bu kavramın akit teorisindeki yeri ele alınacaktır. Ardından akit meclisinin aşamaları incelenecektir. Bu bağlamda, in'ikad meclisi olarak isimlendirdiğimiz birinci aşama ile sıhhat meclisi olarak isimlendirdiğimiz ikinci aşama, şartları, amaçları ve aralarındaki farklar açısından detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Makale, bu iki aşamanın teorik temellerini değerlendirerek akit meclisinin kapsamını daha geniş bir perspektifle tartışmayı hedeflemektedir.

1784 | db

1. Akit Meclisi Kavramı

Arapça bir kelime olarak “oturulan yer” manasına gelen meclis kelimesi, isim tamlaması şeklinde kullanıldığında tamlayanın ifade ettiği fiilin gerçekleştiği yeri belirtir.² İslam literatüründe Hz. Peygamber döneminden beri özellikle mescitlerde yapılan dersler için ilim meclisi tamlamasıyla kullanılmıştır.³ İslam hukukunun kaynaklarında ise tek başına kullanılır.

¹ Bu tür çalışmalar için bk. İbrahim Tüfekçi, “İslam Hukukunda Meclis Muhayyerliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 11-42; Hasan Şahin, “İslam Hukukunda Akid Meclisine Ait Muhayyerlikler”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 323-356; Serkan Başaran, “Muhteva-Yorum İlişkisi Bağlamında Alışverişte Meclis Muhayyerliği Hadîsi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (2018), 157-182; Hasan Kayapınar, “Cessâs'ın Meclis Muhayyerliği Konusundaki İstidlalleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2021), 174-188.

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), 6/40; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008), 285.

³ Nebi Bozkurt, “Meclis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/241.

diğında genellikle akit meclisini ifade eder.⁴ Bunun yanında akit meclisi olarak tamlama halinde kullanımlar da bulunur.⁵

Akit meclisi, genellikle şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Akid oluşturan irade beyanlarını içeren görüşme ve müzakerelerin cereyan ettiği yer ve zaman.*”⁶ ya da “*İcap ile kabulün sahih bir şekilde birleşebilmesi için sadır oldukları zaman veya mekanın azami sınırları.*”⁷ Modern çalışmalarda sıkça tercih edilen bu tanımlar, akit meclisini yalnızca icap ve kabul arasındaki bağlantıyı sağlayan bir unsur olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre akit meclisi, kavram olarak yalnızca kabule kadar olan süreci ifade etmektedir.⁸ Örneğin Orhan Çeker de “içinde akitlerin yapıldığı zaman” olarak tanımladığı akit meclisinin, meclis muhayyerliğiyle ilgili tartışma bir yana akdin mün’akid olmasıyla sona erdiğini belirtmektedir.⁹

Akit meclisinin tanımındaki önemli bir diğer husus da taraflar arasında şart koşulan beraberliğin zaman, mekan veya her iki biçimde tanımlanmasıdır. Yukarıda verilen tanımlarda görüldüğü üzere akit meclisini akdin kurulduğu yer ve zaman olarak tanımlayanlar bulunduğu gibi yalnızca zaman birliği olarak ifade edenler de bulunmaktadır.¹⁰ Hanefilere göre haberciyle yapılan akitlerde habercinin icabı iletildiği yer,¹¹ mek-

db | 1785

⁴ Bilal Aybakan, “Meclis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/239; Örnekler için bk. Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 3/229; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2005), 384, 432, 519.

⁵ Örnekler için bk. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1989), 12/151, 171-172; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 4/343; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 8/451, 12/503; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 634.

⁶ Aybakan, “Meclis”, 28/239.

⁷ Kayapınar, “Cessâs'ın Meclis Muhayyerliği Konusundaki İstidlalleri”, 177.

⁸ Akit meclisinin kabulle birlikte sona erdiğini kabul eden yaklaşım örnekleri için bk. Nuri Kahveci, “Akitler/Sözleşmeler”, *İslam Hukuku*, ed. Nuri Kahveci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020), 156-157; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta, 2021), 387.

⁹ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 48.

¹⁰ Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 49; Kahveci, “Akitler/Sözleşmeler”, 1/157.

¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 19/82; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 6/540; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2020), 458; Heyet, *el-Fetâva'l-hindîyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 3/10; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 7/26; Abdül-

tupla yapılan akitlerde ise mektubun icabı ulaştırdığı yer¹² akit meclisi sayılmak suretiyle hazır olmayanlar arasındaki amaç birliği de hükmen meclis birliği sayılmıştır. Burada dikkat edilen husus, fiziksel olarak bir arada olmasalar bile tarafların akit kurma amacı etrafında aynı zamanı paylaşması ve bu amaç birliğinin akit kurulana kadar devam etmesidir. Dolayısıyla akit meclisi için aranan asgari şartın zaman birliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat hazırlar arası akitlerdeki fiziksel beraberliğe ilişkin kurallar, akdin sıhhati için tarafların fiziksel beraberliğine bağlanan şartlar ve meclis muhayyerliğinin bağlandığı fiziksel ayrılık şartı gibi hususlar dikkate alındığında akit meclisinin tanımında mekan birliğine de vurgu yapılmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz.

2. Akit Meclisinin Akit Teorisindeki Yeri

Akit, “tarafların bir husustaki icap ve kabulünün irtibatı”¹³ olarak tanımlanmış ve kuruluşundan ifa edilmesine kadar olan süreç boyunca in’ikad, nefâz, sıhhat ve lüzum şartlarına tabi tutulmuştur.¹⁴ Hanefîlere göre bunların arasında akdin rûknü, yani kurucu unsuru, yalnızca irade beyanıdır.¹⁵ Çünkü Hanefîler, akit yapmaya ehil olan tarafların iradesine büyük önem atfetmiştir.¹⁶ Bu iradeyi korumak adına akdin sıhhatine

ganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (İstanbul: Şıfa Yayınevi, 2017), 1/335.

¹² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/540; Mergînânî, *el-Hidâye*, 458; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/10; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/335.

¹³ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle), (1877), md. 103; Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân* (Mısır: Maârif-i Umumî Nezareti, 1891), 27, md. 168; Mer'i hukukta da benzer bir tanımın yapıldığı görülür. bk. Necip Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 2017), 1/95.

¹⁴ Kâsânî, nefâzı sıhhat şartı kabul ederek nefâz şartlarını, sıhhat şartlarından önce değerlendirmiş, akdin sırasıyla mün'akid, nâfiz, sahih ve lâzım olabileceğini ifade etmiştir. bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/533, 573.

¹⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/528; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/3; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/14; Kahveci, “Akitler/Sözleşmeler”, 151; Diğer mezheplere göre; taraflar, irade beyanı ve konunun yanı sıra bunlara ait vasıf ve şartlar da akdin rûkunleridir. bk. Hayreddin Karaman, “Akid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/253.

¹⁶ Örneğin fasit bey akdinin kabza bağlı olarak hüküm doğurması meselesinde Hanefîler, akit yapmaya ehil olan taraflardan akdin mahallinde hüküm doğuracak şekilde iki irade beyanının sadır olmasını ve akdin amacı olan mübadelenin gerçekleşmesini gerekçe göstermiştir. bk. Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzî'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 6/150.

engel olan arızı durumları mümkün mertebe ortadan kaldırmak ve akdi ayakta tutmak, Hanefî içtihadındaki temel yaklaşım olmuştur.¹⁷

Akdi kurucu unsuru olan irade beyanı, İslam hukukunun klasik kaynaklarında “ıcap” ve “kabul” kavramlarıyla ifade edilir.¹⁸ İcap, akdi başlatan tarafın rızaya delalet eden beyanı, kabul ise bu beyandan sonra karşı tarafın rızaya delalet eden cevabıdır.¹⁹ İcap akdi bir yarısı, kabul de diğer yarısı gibi değerlendirilir²⁰ ve birlikte, “sığatü'l-akd” olarak adlandırılır.²¹ Bunların niteliklerinde herhangi bir fark yoktur. Yalnızca birbirinden ayırt edilmesi için farklı isimlendirilmiştir.²²

İrade beyanının akde tesiri üç açıdan gerçekleşir. Başka bir deyişle tarafların dışı vurduğu beyanların sahih bir akitle sonuçlanması için bu beyanların taşınması gereken üç temel şart vardır. Bunların birincisi, irade beyanında rızanın bulunmasıdır. Hanefîler ihtiyarı in'ikad şartı kabul ederken²³ satış ve kira gibi feshedilebilen tasarruflarda rızayı sıhhat şartı olarak görmüştür. Bu nedenle ikrah altında yapılan bir satış akdi mün'akid olsa bile fasittir.²⁴ Buna mukabil, nikah ve boşama gibi feshe

¹⁷ Örneğin altın süslemeli bir eşya yine altın karşılığında satılırken akit meclisinde semenin bir kısmı ödense istihsan deliline göre hareket edilerek akdi sahih olması niyetiyle yapıldığı düşünülür ve yapılan ödeme altın süslemenin karşılığı sayılır. Buna benzer birçok örneğe farklı akit türlerinde de rastlanmaktadır. bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 15/85-86, 88 ; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar li-ta'lîl'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Mârif, 2010), 2/49; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/53-54; Aynî, *el-Binâye*, 8/399-401; Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/134-135; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 424; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/525-526; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/410-412.

¹⁸ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 78; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/528; Mergînânî, *el-Hidâye*, 458; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1998), 6/7; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/230; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/21.

¹⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 458; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/17; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 39; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/334.

²⁰ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/4; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/26.

²¹ Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî, *Mesâdirü'l-hak fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1997), 1/66; H. Yunus Apaydın, “İrade Beyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/387.

²² Aynî, *el-Binâye*, 8/4; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/17.

²³ Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 33-34.

²⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/29; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/18-19.

elverişli olmayan tasarrufların sıhhatinde rıza şartı aranmadığı için ikrah altında bile yapılırsa bu tasarruflar sahih kabul edilir.²⁵

İrade beyanlarının taşıması gereken ikinci şart ise beyanlarda kullanılan zaman kipinin akdin kuruluşuna uygun olması ve beyanlar arasında hem lafız hem de muhteva uyumunun bulunmasıdır. Bu husus, akdin in'ikad şartıdır.²⁶ İslam hukukçuları, irade beyanında kullanılacak zaman kiplerini ve lafzi uyumu belirleyen kriterleri ayrıntılı şekilde ele almıştır.²⁷ Sonuç olarak bu hususta temel kriterin örf olduğu ve akdin yapıldığı dilin gramer kurallarına uygun hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁸ Beyanlar arasındaki muhteva uyumu ise icapta ifade edilen şey ile kabulde ifade edilen şeyin aynı şartları ve vasıfları taşıması halinde sağlanır. Çünkü muhatabın rızası olmadan tarafların akdi bölmeye²⁹ (tefrîku's-safka) yetkisi yoktur.³⁰

İrade beyanlarının taşıması gereken üçüncü şart, beyanların herhangi bir engel bulunmaksızın aynı mekan veya zamanda buluşarak bir bağ oluşturmalarıdır.³¹ Bu bağın oluşmasını sağlayan yer veya zaman birliği, akit meclisidir. Bu birliğin şartlarını ve sınırlarını belirlediği için akit meclisi-

²⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/28-29; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 34; Klasik doktrindeki bu kabulün aksine, 1917 Tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi'nde ikrah altındaki nikahın fasit, boşamanın ise batıl olduğu kabul edilmiştir. bk. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (HAK), (25 Ekim 1917), md. 57, 105.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/108; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/537; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/3; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/14-15, 44; Aynı durum mer'i hukukta da geçerlidir. Türk Borçlar Kanunu'nda, tarafların irade beyanlarını ancak birbirine uygun olarak açıklaması halinde akdin kurulacağı belirtilmiştir. bk. Türk Borçlar Kanunu (TBK), *Resmî Gazete* 27836 6098 (04 Şubat 2011), md. 1.

²⁷ Hanefîlere göre icap ve kabulün ya mâzi (geçmiş zaman) ya da hal (şimdiki zaman) kipinde olması ya da bunlardan birinin mâzi, diğerinin hal kipinde olması gerekir. Detaylı bilgi için bk. Kudûrî, *el-Muhtasar*, 78; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/108; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/528-529; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/458; Mahmud Şeyh Bedreddin Simâvî, *et-Teshîl şerhu Letâifi'l-Îşârât*, ed. Hacı Yunus Apaydın, çev. Heyet (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 1/311; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/231; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/4; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/4-5; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/23-24; Senhûrî, *Mesâdirü'l-hak*, 1/67.

²⁸ Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 4/5; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/23, 24.

²⁹ Akdin bölünmesi hakkında detaylı bilgi için bk. Adem Yığın, "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Akdin Bölünmezliği İlkesi: Mahiyeti ve Uygulamadaki Yansımaları", *Kırıkkale Hukuk Mecmuası* 3/2 (2023), 581-614.

³⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/537-538; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/5; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/461-462; Şeyh Bedreddin Simâvî, *et-Teshîl*, 1/314-315; Aynî, *el-Binâye*, 8/9; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/237; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/3, 15; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/44; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/335.

³¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/539; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/3; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/15, 44.

sinin de akdin kurucu unsuru gibi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim irade beyanları rıza ve uyum şartlarını taşısa bile bu beyanlara bağ kurma imkanı sağlayacak olan ve dolayısıyla beyanların geçerliliğini belirleyecek olan, akit meclisidir. Bu bakımdan akit meclisi, akit nazariyesinde akdin rüknü olan irade beyanı kadar önemli bir yere sahiptir.

3. Akit Meclisinin Aşamaları

İslam borçlar hukukundaki akitler tahlil edildiğinde tamamının in'ikad sürecinde bir meclis yapısının olduğu görülür. Hatta ivazsız akitler de buna dahildir. Hibe, vasiyet ve vakıf gibi çoğunlukla tek taraflı iradeyle yapılabilen akitlerin tek taraflı hukuki işlem mi yoksa birer akit mi olduğu tartışmasında, çoğu İslam hukukçusuna göre bunlar da iki tarafın iradesiyle kurulan akitlerdir.³² Bu kabul bir yana, bu tür işlemlerin in'ikad süreci hakkında Hanefî klasiklerinde ortaya konulan hükümlere bakıldığında, tek tarafın irade beyanı ile vuku bulan anlık bir süreç olarak düşünülse de bir meclisin varlığının kabul edildiği görülür. Hatta bu tip işlemlerde irade beyanının akabinde devam eden ortama bile zaman zaman bazı hükümler bina edilir. Örneğin hibenin sıhhati ve lüzumu için şart olan kabz işleminin geçerliliği, hibe eden kişinin hibe meclisinde vermiş olduğu sarih veya zımni izne bağlıdır. Eğer bu izin zımni ise yalnızca tarafların birbirinden ayrılmasına kadar yani hibe meclisi boyunca geçerlidir. Dolayısıyla hibe edilen kişinin bu izinle meclisten sonra yapacağı kabz işlemi sahih olmayacaktır.³³

db | 1789

3.1. İn'ikad Meclisi

Hanefîlere göre akit meclisi icapla başlar.³⁴ Akdin in'ikadı kabule bağlı olduğu için akitle ilgili müzakerelerin yapıldığı meclisi akit meclisi haline getiren şey ise yalnızca kabuldür. Bu yüzden kabulden önce icabın batıl olmasıyla sona eren meclise her ne kadar akit meclisi denilse bile bunun mecazi bir kullanım olduğu, bununla kastedilen şeyin yalnızca müzakere meclisi olduğu unutulmamalıdır. Aynı şekilde böyle bir meclisi sona erdiren sebepleri de akdin müzakere meclisini sona erdiren sebepler olarak düşünmek gerekir.

³² Senhûrî, *Mesâdirü'l-hak*, 1/58-60; Abdurrahman Haçkalı, "İslâm Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2002), 120-121; Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 2.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/57; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 3/58-59; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/612, 615, 5/158; Aynî, *el-Binâye*, 8/200-201, 10/163; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/425; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 519; Mecelle, md. 844; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/614.

³⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 458; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/44.

Kabul anında akdin ve meclisin in'ikad aşaması tamamlanır. Ayrıca tür olarak lazım akitlerdense kabulle beraber akdin lüzumu da sağlanır. Tabi bu yaklaşım, Hanefîler³⁵ ve Mâlikîlere³⁶ göredir. Meclis muhayyerliğini kabul eden Şâfiîler³⁷ ve Hanbelîlere³⁸ göre hazırlar arası akitlerde kabulden sonra taraflar fiziksel olarak birbirinden ayrılana kadar meclis devam eder. Bu süreç, taraflara koşulsuz biçimde akdi feshetme imkanı sağlar.

İn'ikad meclisi olarak isimlendirdiğimiz icapla kabul arasındaki sürecin varlığını koruması için taraflar arasında bir meclis birliği olmalıdır. Hanefîlerin ittihad-ı meclis olarak isimlendirdiği bu birlik, icaptan sonra akdi yapan taraflardan birinin akitten başka bir şeyle meşgul olmaması ve akitten vazgeçtiğini bildiren veya buna delalet bir harekette bulunmaması halinde sağlanır. Aksi halde "ihtilaf-ı meclis" yani meclis ayrılığı oluşur.³⁹ Ayrıca Hanefîler, icaptan kabule kadar geçen süre boyunca⁴⁰ meclisin 'müteferrik şeyleri cem ettiğini' yani dağınık unsurları bir araya getirdiğini kabul etmiştir. Bu ilkedен kasıt, in'ikad meclisinde geçen süre ne kadar uzun olsa da meclis ayrılığı oluşmadıkça icabın canlı kalması ve kabul gerçekleştiğinde bunların hükmen peş peşe söylenmiş gibi kabul edilmesidir. Klasik kaynaklarda bu husus, "mecliste geçen saatlerin bir an gibi olduğu" ifadesiyle açıklanmıştır. Bu kuralın amacı, akit yapanlar için hızlı karar verme zaruretinin gidermek, böylece onların hataya düşmesini ve zarara uğramasını önlemektir. Çünkü icapta bulunulan kişi bir süre düşünmeye ve teklifin detaylarına vakıf olmaya ihtiyaç duyabilir. Aynı şekilde icapta bulunan kişi de pişman olup tekliften vazgeçmek isteyebilir. Yani icapta bulunulan kişinin fevri biçimde cevaba zorlanmaması, her iki tarafın da maslahatını temin eder. Bu sayede taraflar rücu ve kabul muhayyerliklerini rahatça kullanabilir. Kabule kadar geçen süre boyunca

³⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 78; Serahsî, *el-Mebsût*, 13/156; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/9; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47.

³⁶ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî el-Bâcî, *el-Münteka şerhu Muvatta-ı Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 6/429.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Dâru'l-Vefâ, 2001), 4/9; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe* (Lübnan: Beytül-Efkârî'd-Devliyye, 2009), 2/2043; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005), 219.

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/10; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 3/230.

³⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/539; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47.

⁴⁰ Şâfiîlere göre ise meclis birliğinin sağlanması için icap ve kabulün fevri yani birbirine bitişik olması gerekir. bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/539.

da meclisi sona erdiren bir durum oluşmadıysa meclis birliği korunarak kabul icaptan ayrılmamış sayılır.⁴¹

Meclis birliğini sona erdiren sebepler Hanefî klasiklerinde teorik biçimde ele alınmamış, daha çok bu birliği ortadan kaldıran ve kaldırmayan somut örnekler üzerinde durulmuştur. Taraflardan birinin kabulden önce akdin konuşulduğu meclisten kalkması,⁴² başkasıyla konuşması,⁴³ yemek yeme, su içme, uyuma⁴⁴ ya da namaz kılma gibi işlerle meşgul olması,⁴⁵ bu örneklerden bazılarıdır. Taraflardan birinin bu tür fiillerde bulunması, akitten vazgeçtiğine delalet eder ve icabı batıl kılar. Bu durum, i'râz (yüz çevirme, vazgeçme) kavramıyla ifade edilir⁴⁶ ve Mecelle'de kanun maddesi olarak düzenlenmiştir.⁴⁷ İcapta bulunulan kişinin elinde bir lokma olur da onu yerse veya elinde bir su olur da onu içerse bu durum icabı batıl kılmaz. Fakat devam etmesi halinde bu durum i'râza delalet ettiği için icabı batıl kılar.⁴⁸ Benzer şekilde bir kimseye farz namazdayken bir başkası icapta bulunur da namazı tamamladıktan sonra icabı kabul ederse⁴⁹ ya da nafilâ namazda bir rekat kılmışken teklif gelir de namazı iki rekata tamamlayıp teklifi kabul ederse akit sahih olur. Fakat nafilâ namazı dört rekata tamamlaması icabı batıl kılar.⁵⁰ Yürürken veya bir binek üzerinde seyir halindeyken yapılan akitler hakkında ise Hanefîler arasında farklı görüşler bulunur.⁵¹ Tercih edilen görüşe göre taraflar yürürken veya farklı binek hayvanlarında seyir halindeyken meclis birliğinin korunması için icap ve kabulün bitişik yani peş peşe olması gerekir. Eğer

db | 1791

⁴¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/539; Mergînânî, *el-Hidâye*, 458; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/5; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/335.

⁴² Kudûrî, *el-Muhtasar*, 78; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/539; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/5; Mergînânî, *el-Hidâye*, 458; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/8; Kalktığı halde gitmezse icabın batıl olmadığını savunanlar da vardır. bk. İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/235; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/46-47.

⁴³ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/44.

⁴⁴ Bazı kaynaklarda oturarak uyumanın meclis birliğini bozmadığı ifade edilmiştir. bk. İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/8; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47.

⁴⁵ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47.

⁴⁶ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/5; Aynî, *el-Binâye*, 8/10-11; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/235; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/335.

⁴⁷ "İcap ve kabulden sonra taraflardan biri i'râza delalet eden bir kabul ya da fiilde bulunursa icap batıl olur ve kabule mahal kalmaz." Mecelle, md. 183.

⁴⁸ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/8; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47.

⁴⁹ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/9.

⁵⁰ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236.

⁵¹ Bu görüşler için bk. İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/47.

icapla kabul arasında bir fasıla olursa akit kurulmaz.⁵² Benzer şekilde gemideyken yapılan akdin durumu da tartışmalıdır. Fakat tercih edilen görüş, hareket halindeki geminin ev gibi olduğu ve gemide yapılan icap ve kabulde biraz aralık olsa da bunun meclis birliğini bozmadığı yönündedir.⁵³ İn'ikadı için kabule muhtaç olan akitlerde kabulden önce taraflardan birinin ölmesi⁵⁴ veya kabulden önce akde konu olan malda bir değişikliğin olması da icabı batıl kılar. Örneğin satışı yapılan koyunun icaptan sonra bacağına kesilmesi, ölmesi ya da doğurması halinde icap batıl olur ve meclis sona erer.⁵⁵ Bu veriler ışığında Hanefîlere göre meclis birliğini ortadan kaldıran sebepler şu şekilde özetlenebilir: Kabulden önce tarafların mekan birlikteliğinin sona ermesi, kabulden önce konu birliğinin ortadan kalkması, icaptan dönme, ret, tarafların iletişiminin kesilmesi, taraflardan birinin ölmesi ve akit konusundaki değişimle icabın batıl olması. Ayrıca meclis birliğini bozan örnekler dikkate alındığında kanaatimize göre tarafların birbirinden fiziksel olarak ayrılması veya aralarındaki iletişimin kopması durumunu, meclis birliğinin hakikaten ortadan kalkması olarak değerlendirmek gerekir. Buna mukabil, taraflar fiziksel olarak akdin yapıldığı mecliste bulunsa ya da farklı yerlerdeyken aralarındaki iletişim bağı canlı kalsa bile akitle meşgul olmayı bırakmaları halini, meclis birliğinin hükmen sona ermesi şeklinde değerlendirmek gerekecektir.

3.2. Sıhhat Meclisi ve Bu Meclisi Doğuran Sebepler

Bazı akitlerde yerine getirilmesi meclise bağlı olan şartların bulunması, bu akitlerde kabulden sonraki meclis birliği boyunca geçerli olan bir sıhhat sürecini de doğurur. Örneğin sarf akdinin sahih olarak kalabilmesi, taraflar birbirinden ayrılmadan önce bedellerin kabz edilmesine bağlıdır.⁵⁶ Bunun gibi birçok meselede meclisin kabulden sonraki aşamasına da belirli şartlar bağlanmıştır. Bu şartların ortak özelliği ise bunların sağlanmasında tarafların fiziksel ayrılığına kadar olan sürecin geçerli olması ve bu süreçte yerine getirilmeleri halinde akdin batıl ya da fasit olmaktan

⁵² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/539; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/5; Aynî, *el-Binâye*, 8/10; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/235-236; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/9.

⁵³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/540; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/9; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/47.

⁵⁴ Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/8; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/46.

⁵⁵ Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/9; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/44, 46.

⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/191; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/37-47; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/50; Aynî, *el-Binâye*, 8/397; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/129; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/521-522; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/396, 409.

kurtulup sahih biçimde kalmaya devam etmesidir. Bu şartlar şu şekildedir:

3.2.1. Borç Mübadelesinin Önlenmesi (Bey'ü'd-deyn-i bi'd-deyn)

İslam hukukunda borçlar ayn ve deyn cinsi olarak ikiye ayrılır.⁵⁷ Deyn cinsi borçlar, miktarı belirli olmakla birlikte malın kendisinin değil, mislinin ödenmesi esasına dayalı borçlardır.⁵⁸ Bunlar akitte belirsiz olduğu gibi fesihte de belirsizdir.⁵⁹ Örneğin altın parayla yapılan satış işleminde gösterilen paranın zatı yerine misli ödenebildiği gibi satış feshedildiği zaman da teslim alınan paranın misli iade edilebilir.⁶⁰ Ayn ise “Muayyen ve müşahhas olan şeydir.”⁶¹ Bu yüzden ayn cinsi olan borçlarda malın bizzat kendisi teslim edilir. Bu bakımdan ayn ve deyn borçları birbirine zıt özelliklere sahiptir.⁶²

Deyn ve ayn cinsi olan ivazların maddi değer taşıma özellikleri de birbirinden farklıdır. İslam hukukunda mal,⁶³ “insan tabiatının meylettiği ve ihtiyaç vakti için biriktirmesi mümkün olan şeye denir.”⁶⁴ Bu tanım, hakiki mal tanımıdır ve hakiki malın belirleyici özelliği, ihtiyaç vakti için biriktirilebilir olmasıdır. Bu nitelik, ayn cinsi olan şeylerde bilfiil mevcuttur.⁶⁵ Deyn cinsi borçlar ise zimmetteki temlik ve teslim yükümlülüğün-

⁵⁷ Bâbertî, *el-İnâye*, 3/521.

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/572; Mecelle'ye göre deyn, “Zimmette sabit olan şeydir. Mesela, bir kimsenin zimmetinde şu kadar kuruş borcu ve meydanda mevcut olmayan şu kadar kuruş ya da meydanda mevcut olan akçenin yahut bir yığın buğdayın, ifraz edilmeden önceki muayyen bir miktarı hep deyn kabilindendir.” Mecelle, md. 158.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/169; Mevslî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/14-15; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/386.

⁶⁰ Aynî, *el-Binâye*, 8/278-279.

⁶¹ Mecelle, md. 159.

⁶² Borcun ayn veya deyn olmasına göre mübadele işlemleri de dört çeşittir. Bunlar; aynların takas edilmesi, deyn karşılığında aynın satışı, ayn karşılığında deynin satışı ve deyn cinsi olanların birbiriyle takas edilmesidir. Aynların takas edilmesi mukâyede, deyn ödenerek aynın satışı bey', ayn ödenerek deynin satışı selem, deyn cinsi olanların birbiriyle takas edilmesi ise sarf akdinin konusudur. bk. Bâbertî, *el-İnâye*, 3/457-458; Aynî, *el-Binâye*, 8/3; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/367, 7/66, 9/63; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/409.

⁶³ Klasik doktrinde menfaatler mal kabul edilmemiştir. bk. İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/10; Malın kapsamı hakkında İslam hukukçularının görüşleri için bk. Nihat Dalgın, “İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (1999), 103-109.

⁶⁴ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/10.

⁶⁵ Hayreddin Karaman, “Ayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/258.

den ibaret olduğu için bu niteliği kuvve halinde taşır. Bu nedenle bunlar, hükmi yani itibari mal sayılır.⁶⁶

Dinar ve dirhem gibi altın ve gümüşten üretilen paralar, farklı maddelerden üretilen ve kullanımda olan fels yahut diğer itibari paralar ile mevsuf haldeki keylî, veznî ve aded-i mütekârib mallar deyn borcu, aded-i mütefâvit mallar ise ayn borç doğurur.⁶⁷ Ancak borcun cinsini belirleyen şey yalnızca malın cinsi değildir. Çünkü misli mallar ifraz edildiğinde ayn borcu haline, aslında ayn borcu doğuran kıyemî mallar ise meçhul bırakıldığı zaman deyn borcu haline gelebilir. Örneğin bir koyunun satışında tarafların ikisi de bildikleri belirli bir koyun için akit yapmıyorsa bu ayn borcu, deyn borcu haline gelmiş olur. Yahut akdin konusu buğdaysa ve akit meclisine getirilip hazırlanmışsa deyn borcu olan buğday, ayn borcu haline gelir. Bu açıdan borcun cinsinin hem borcun konusu olan malın objektif niteliğine hem de tarafların yaptığı tayin işlemine göre belirlendiğini söylemek mümkündür.

İslam hukukuna göre deynin deyn karşılığında satışı yasaktır. Çünkü “Hz. Peygamber, “el-kâli-u bi'l-kâli satışını yasaklamıştır.”⁶⁸ Bu yasak bazı rivayetlerde “deyn bi'd-deyn” şeklinde geçer⁶⁹ ve bu iki ifadenin, “nesîe bi'n-nesîe” şeklindeki satış olduğu belirtilir.⁷⁰ İslam hukukçularına göre “el-kâli-u bi'l-kâli,” “deyn bi'd-deyn” ve nesîe bi'n-nesîe lafızlarından kasıt, mübadele edilen şeylerin ikisinin de vadeli olmasıdır.⁷¹ Bu yasak sebebiyle ivazlı akitlerde mübadelesi yapılan şeylerden biri vadeli olsa bile diğerinin mutlaka peşin olması gerekir. Bey' akdinde ise peşin ödenmesi gereken şey mebûdir. Fakat Hanefîlere göre mebûin peşin ödenmiş olması için tesliminin akit meclisinde yapılması gerekmez.⁷² Çünkü Hanefîlere göre kabz işlemi, akde ait bir şart değil, bir hüküm, yani bir sonuçtur. Bir şeyin hükmü kendisine bitişik olmayıp onu izler. Örneğin bey' akdinin doğurduğu hüküm, satın alınan malın kabz edilmesidir. Fakat bu

⁶⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/572.

⁶⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/572, 582.

⁶⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 5/474 (No. 10536, 10537).

⁶⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî İmam Mâlik, *el-Muvatta* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1997), “Buyû” 31 (No. 1927); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/474 (No. 10539).

⁷⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/475 (No. 10540).

⁷¹ Aynî, *el-Binâye*, 8/281-282, 395; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/22; Yakup Kara, “İslam Hukuku'nda Deyn'in Deyn Karşılığında Satımı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 393.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 21/27; Aynî, *el-Binâye*, 8/278; Heyet, *el-Fetâva'l-hindîyye*, 3/30; Mecelle, md. 262.

hakkın mülkiyet gibi akde bitişik olması gerekmez. Yani alıcı, mebîi akit meclisinde veya meclisten sonra teslim alabilir. Dolayısıyla satışın doğru olduğu hüküm yani kabz açısından akit meclisinde yapılmasıyla meclisten sonra yapılması arasında bir fark yoktur. Akde bitişik olması gereken şey ise akitte şart koşulan tayin işlemidir. Nitekim Hz. Peygamber'in "el-kâli-u bi'l-kâli" şeklinde ifade edip yasakladığı borcun borç karşılığında satışını önlemek için mebîin deyn vasfından çıkarılıp ayn borcu haline getirilmesi ve böylece peşin kılınması gerekir. Bunu sağlayacak olan işlem de mebîin akit meclisinde tayin edilmesi ve teslimine vade konulmamasıdır. Tayin işlemi için de yalnızca kabule kadar olan süreç değil kabulden sonra tarafların ayrılmasına kadar olan süreç geçerlidir. Çünkü icapla kabul arasında olduğu gibi kabulden sonraki süreçte de mecliste geçen zamanın bir an gibi olduğu varsayılır. Böylece yerine getirilen şartın icap ve kabul esnasında yerine getirildiği kabul edilir.⁷³ Bu bakımdan in'ikad meclisinden sonra devam eden meclis birliğinin, akdin sıhhati için gereken tayin şartına ifa bakımından yerindelik kazandırdığı ve bu sayede akdin butlanını önlediği açıktır. Bu yüzden kabulden sonraki sürecin bir sıhhat meclisi olduğunu düşünmek mümkündür.

db | 1795

Mebî muayyen olduğu halde ona vade konulması ise akdin muktezasına aykırı olduğu için fesada yol açar. Çünkü vade, deyn halindeki ivazlar için uygundur. İnsanlar da bu tip şeylerde vadeye ihtiyaç duyar. Ayn niteliğindeki ivazlarda vadeye ihtiyaç bulunmadığı gibi böyle bir şartın ayn sahibine herhangi bir yararı da olmaz. Bu yüzden bey' akdinde veya mukâyeda (trampa) işleminde ayn niteliğindeki ivazlar için vade şartı koşulması, akdin muktezasını değiştirmeye yönelik bir şart olarak akdi fasit kılar.⁷⁴

Mebîin tayin edilme yöntemi ise ayrı bir husustur. Hanefîler, mebîin kendisine ya da bulunduğu yere işaret edilerek muayyen hale getirileceğini belirtir.⁷⁵ Eğer irade beyanında zikredilen isimle işaret edilen şeyin cinsi farklı olursa akit kurulmaz.⁷⁶ Çünkü bir şeyin tarif edilmesinde ismin

⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/198.

⁷⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Beyrut: Dârü'l-Beşerî'l-İslamiyye - Dârü's-Sirâc, 2010), 3/114; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/199; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/616-617, 7/23-24; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/602-603; Aynî, *el-Binâye*, 8/186-187; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/412; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihyâ*, 2/29; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/375.

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/69; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/611-612; Merginânî, *el-Hidâye*, 470; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/62; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/353-354.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/12; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/537-538, 547-548; Şeyh Bedreddin Simâvî, *et-Teshîl*, 1/414.

zikredilmesi, maksadı yansıtmaya açısından daha açıklayıcıdır. İşaret ise zatın belirlenmesini sağlar. Fakat zikredilen şeyle işaret edilen aynı cins olursa akit işaret edilen şeye bağlı olur.⁷⁷ Mebî mecliste hazır durumda olursa zaten muayyen kabul edilir. Dolayısıyla mebî veya içinde bulunduğu şeye ayrıca işaret edilmesi gerekmez. Ancak mebî hazır olmasına rağmen örtülü veya kapalı bir şekilde bulunuyorsa bu durumda görme muhayyerliği doğar ve akit gayri لازم olur.⁷⁸ Ayrıca muayyen kılınan mebîin mutlaka miktar olarak bilinmesi gerekmez. Tabi ribevî işlemlerdeki aynı cins malların takası bundan müstesnadır.⁷⁹

Selem⁸⁰ akdinde ise malın vadeli olması, paranın peşin ödenmesini gerektirir. Selemdeki ödemeyi peşin kılan şey ise akde bitişik olarak yani taraflar birbirinden ayrılmadan önce akit meclisinde yapılmasıdır.⁸¹ Zira Hanefîlerin klasik kaynaklarında selemde istenen peşinliğin ancak akit meclisinde yapılan teslimle gerçekleşeceği, meclisten sonra yapılan teslimin ise vadeli olacağı özellikle vurgulanmıştır.⁸² Diğer mübadele işlemlerinde ise peşin veya vadeli olma kriterleri selemden farklıdır. Örneğin bey' akdinde mebîin tayin edilmesi yeterlidir. Vade konulmamışsa tesliminin fiilen bir ay sonra bile yapılması mebîi peşin olmaktan çıkarmaz. Yahut selem yapılan malın tesliminde vadeli veya peşin sayılacak süreler, Hanefîler arasında tartışmalıdır. Vadenin asgari süresinin yarım günden fazla olduğu, şart muhayyerliğini delil göstermek suretiyle üç gün veya yemin meselesinden hareketle bir ay olduğu gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁸³ Cessâs'a (öl. 370/981) göre bu süre yarım günden fazladır.⁸⁴ İmam Züfer'in (öl. 158/775) takipçilerinden bazıları da bu görüştedir. Vadenin asgari süresinin yarım günden fazla olduğunu savunanlara göre peşin olan şey akit meclisinde kabz edilen, vadeli olan ise meclisten son-

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/12; Şeyh Bedreddin Simâvî, *et-Teshîl*, 1/414-415; Aynî, *el-Binâye*, 8/171; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 6/134-135.

⁷⁸ Aynî, *el-Binâye*, 8/84; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/309.

⁷⁹ Bâbertî, *el-İnâye*, 3/464-465; Aynî, *el-Binâye*, 8/14-15; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/240; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/336-337.

⁸⁰ Selemdeki bedele re'su'l-mâl yani anapara, satıcıya müslümün ileyh, alıcıya rabbu's-selem, satın alınan mala da müslümün fih denir. bk. Bâbertî, *el-İnâye*, 3/710; Aynî, *el-Binâye*, 8/327; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/401; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 140.

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127, 144; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/43; Aynî, *el-Binâye*, 8/353; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/90, 96.

⁸² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/124; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127, 144; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/43.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/41; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/8; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/83; Aynî, *el-Binâye*, 8/344; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/402.

⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127.

ra kabz edilendir. Adete göre taraflar arasındaki meclis yarım günden fazla sürmediğine göre vadeli olanın yarım günden fazla bir sürede teslim edilmesi gerekir.⁸⁵ Kerhî ise selemdeki malın miktarına göre böyle bir malın teslim vadesinin örfteki yerine bakılmasını gerekli görür. Yani insanlar nitelik ve miktar olarak benzeri bir malı teslim ederken hangi vadeyi uyguluyorsa selemdeki vade de buna göre belirlenir.⁸⁶ İmam Muhammed'den gelen rivayete göre ise vadeli olanın asgari süresi bir aydır. Çünkü bir ay, peşin ödemenin en geçi, vadenin ise en kısasıdır. Hanefî hukukçuların çoğunluğu, yemin meselesinden hareketle en doğrusunun bir ay olduğunu ifade etmiştir. Zira bir kimse borcunu peşin ödeyeceğine yemin etse ve bir ay dolmadan ödese bu ödeme peşin kabul edilir. Fakat bir ay dolunca veya daha geç ödese yeminine aykırı hareket etmiş olur ve kendisine kefarete gerekir.⁸⁷

Selem akdi kabulle birlikte sahih olarak kurulsa da sahih olarak kalması için taraflar birbirinden ayrılmadan anaparanın kabz edilmesi şarttır. Aksi halde akit batıl olur.⁸⁸ Kabulden sonra tarafların mecliste uzun zaman geçirmesi, ikisinin de mecliste uyuması, bayılması ya da birbirinden ayrılmadan beraberce kilometrelerce yürümesi, meclisi sona erdirip akdi batıl kılmaz.⁸⁹ Tarafların fiziksel ayrılığına kadar akit meclisinde harcanan bütün süre, akdin hali olarak bir an gibi sayılır.⁹⁰ Ayrıca tarafların ayrılığına kadar geçerli olacak şekilde anapara için kefâlet,⁹¹ havale⁹² veya rehin⁹³ ilişkisinin kurulması mümkündür. Kaynaklarda bu ilişkiler yoluyla ödenen, örneğin rehinin telef olmasıyla ödenmiş sayılan anaparanın, akit meclisinde ödendiği için akdin sahih kalacağı ifade edilmiştir.⁹⁴

⁸⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, 4/8; Aynî, *el-Binâye*, 8/344.

⁸⁶ Aynî, *el-Binâye*, 8/344.

⁸⁷ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/41; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/8; Aynî, *el-Binâye*, 8/344; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/83; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/402.

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/130; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/43; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/16; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/92; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/405.

⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/128; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/48; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/16; Aynî, *el-Binâye*, 8/353; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/17, 90; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/405.

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/144; Aynî, *el-Binâye*, 8/8; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236.

⁹¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/132-133; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/151, 159, 171-172, 20/66.

⁹² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/132-133; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/151, 171-172, 20/66; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/131.

⁹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/133-134; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/151, 171-172; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/80; Bâbertî, *el-İnâye*, 6/242; Aynî, *el-Binâye*, 12/502; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 634; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/423.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/151, 171-172; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/80; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 634.

Klasik kaynaklarda kabulden sonraki aşama için de akit meclisi kavramının kullanılması, bu kavramın yalnızca icapla kabul arasındaki süreci kapsamadığını göstermesi açısından önemlidir.

Sarf akdinde de selemde olduğu gibi akit meclisinde yapılan ödeme peşin sayılır ve her iki bedelin akit meclisinde ödenmesi, akdin sahih olarak kalması için şarttır. Aksi halde akit batıl olur.⁹⁵ İvazların farklı cinslerden olması yahut deyn ya da ayn niteliğinde olması arasında fark yoktur. Çünkü sarf akdinin konusu olan her türlü borç, deyn niteliğinde değerlendirilir.⁹⁶ Sarf akdinde de kabz işlemi için tarafların fiziksel ayrılığına kadar olan süreç geçerlidir. Selemde olduğu gibi tarafların uyuması, bayılması ya da birbirinden ayrılmadan kilometrelerce yürümesi, meclis birliğini ortadan kaldırmaz.⁹⁷ Tarafların fiziksel ayrılığına kadar geçen süre zarfında yerine getirilen kabz işlemi, icap ve kabul anında yerine getirilmiş sayılır.⁹⁸ Ayrıca sarf akdinde de bedeller için tarafların fiziksel ayrılığına kadar geçerli olacak şekilde kefalet,⁹⁹ havale¹⁰⁰ veya rehin¹⁰¹ ilişkisinin kurulması caiz görülmüş, bu süreçte bu ilişkiler yoluyla ödenen bedelin akit meclisinde ödenmiş olacağı belirtilmiştir.¹⁰²

1798| db

Bey' akdinde meb'in tayin edilmesi, selem ve sarfta bedelin akit meclisinde ödenmesi, akdin butlanına mani olup sıhhat üzere kalmasını temin eden şartlardır. Bu şartların ifası için yalnızca kabule kadar olan süreç değil, kabulden sonra tarafların fiziksel ayrılığına kadar olan süreç de geçerlidir. Bu hususta İslam hukuku, akit yapanlara kolaylık olması için akit meclisinde harcanan bütün süreyi akdin hali olarak bir an gibi kabul etmiştir.¹⁰³ Bu bağlamda bu akitlerin sıhhatindeki belirleyici rolü dolayısıyla akit meclisinin kabulden sonraki aşamasını sıhhat meclisi olarak isimlendirmek isabetli gözükmektedir.

⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/191; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîyar*, 2/37-47; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/50; Aynî, *el-Binâye*, 8/397; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/129; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/521-522; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/396, 409.

⁹⁶ Bâbertî, *el-İnâye*, 4/47, 48-49; Aynî, *el-Binâye*, 8/396.

⁹⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 519; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîyar*, 2/47-48; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/521; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/396, 409-410.

⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/144, 198; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/605; Bâbertî, *el-İnâye*, 4/50; Aynî, *el-Binâye*, 8/8; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236.

⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 20/66.

¹⁰⁰ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/131.

¹⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/41, 21/94; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîyar*, 2/80; Aynî, *el-Binâye*, 12/502, 503; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 634; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/423.

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/41, 21/94; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 634.

¹⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/144; Aynî, *el-Binâye*, 8/8; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/236.

İvazlı akitlerde bir sıhhat meclisinin doğmasına sebep olan borç mübadelesi yasağı, ivazlı bir akde dönüşen sulh ve taksim işlemlerinde de aynı sonucu doğurur. Sulh akdi, ikrar, inkar veya davalı tarafın susması sonrasında yapılmasına göre üçe ayrılır.¹⁰⁴ İkrardan sonra yapılan sulh akdi, zimmetteki borç için mal karşılığında yapılırsa hüküm bakımından satış akdi gibidir.¹⁰⁵ Bu yüzden bazı durumlarda sulh bedelinin akit meclisinde ödenmesi ya da ödenecek bedelin akit meclisinde belirli hale getirilmesi gerekebilir. Sulh akdindeki bedel muayyen bir mal ise akit meclisinde teslim edilmesi gerekmez. Çünkü bu işlem, aynın satılmasıdır. Ancak keylî veya veznî bir borç için para karşılığında sulh yapılırsa sulh bedelinin akit meclisinde ödenmesi gerekir. Aksi halde bedeli ödenmeyen kısımda sulh akdi geçersiz olur ve borcun bu kısmının yine asli şeklinde ödenmesi gerekir. Örneğin 1000 kg. un borcu için 100 TL karşılığında sulh yapılır da 50 TL akit meclisinde ödenirse sulh işlemi 500 kg. un borcunda geçerli olur. Kalan yarısında ise borcun yine un olarak ödenmesi gerekir. Çünkü taraflar, bedeli ödenmeyen kısımda hem unun hem de paranın zimmet borcu olduğu bir mübadele yaparak birbirinden ayrılmıştır. Bu durumda sulh işlemi yalnızca bedeli ödenmeyen 500 kg. unda geçersizdir. Zira geçersizlik sebebi sonradan ortaya çıkan bir durum (fesâd-ı tarî) olduğu için akdin geri kalanına etki etmez. Borcun deyn cinsi olup sulh bedelinin misli olduğu durumda ise bedelin mecliste tayin edilmesi gerekir. Tayin edildikten sonra bedelin akit meclisinde ödenmesi gerekmez. Örneğin 100 TL veya 500 kg. un borcu için ayrılarak çuvala konmuş 20 kg. şeker karşılığı sulh yapılırsa şeker akit meclisinde teslim edilmese bile sulh geçerlidir. Çünkü bu işlem, deyn ile peşin haldeki şekerin takas edilmesidir.¹⁰⁶ Para borcu için sulh akdi yapılırken borcun farklı cins parayla ödenmesi kararlaştırılırsa ödemenin yine akit meclisinde yapılması gerekir. Çünkü borç da olsa paranın türünün değiştirilmesi bir sarf akdidir. Bu mübadelenin sarf kurallarına uygun olmaması halinde sulh akdi de batıl olur. Örneğin taraflar 10 gr. altın borcu için 50 gr. gümüş karşılığında sulh yaparsa gümüşün akit meclisinde teslim edilmesi gerekir.¹⁰⁷

db | 1799

¹⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 20/139; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 3/5; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/599-600.

¹⁰⁵ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 3/5; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 495; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/600.

¹⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/26-27.

¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/26; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 3/10; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 498; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/605.

Sulh işlemi gibi taksim işleminin de taraflar arasında bir mübadele niteliği kazanması mümkündür.¹⁰⁸ Bu nedenle taksim işleminin sıhhati için de borcun borç karşılığında mübadele edilmemesi gerekir. Ayrıca sulh ve taksim işlemleri bir mübadele içermesi halinde, başta faiz yasağı olmak üzere ivazlı akitlerde geçerli olan mübadele kurallarının tamamı, bu işlemler için de geçerli olur. Bu bakımdan ivazlı akitler için bir sıhhat meclisinin doğmasına sebep olan tüm hususların mübadele içeren sulh ve taksim işlemleri için de aynen geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.2. Faizin Önlenmesi

Akdin fesadına yol açan sebeplerin belki de en önemlisi faizdir.¹⁰⁹ Çünkü Kur'an-ı Kerim'de¹¹⁰ ve hadis-i şeriflerde¹¹¹ faiz açıkça haram kılınmış, bu hususta İslam hukukçuları bir ihtilafa düşmemiştir.¹¹² Ayrıca İslam hukukçuları, ivazlı akitlerde faizi önlemek için çeşitli kriterler ortaya koymuştur. Hanefîler, ribevî malların mübadelesinde vade faizini önlemek için malların akit meclisinde kabz edilmesini gerekli görmemiştir. Bunun yerine malların akit meclisinde tayin edilmesi yeterlidir.¹¹³ Örneğin bir kile buğday, bir kile arpa karşılığında selem şartı konmadan fakat mallardan biri vasıfları belirli bir zimmet borcu olarak satılırsa bu işlemde vade faizi ortaya çıkar. Ancak ivazların ikisi de akit meclisinde tayin edilirse vade faizi önlenir. Eğer borç kılınan ivazın niteliği ve vadesi gibi hususlar belirlenip işlem selem şeklinde yapılırsa vade faizi oluşacağı için akit yine fasit olur.¹¹⁴ Yani kısacası bey' akdinde ivazlardan birinin peşin olması akdi borç mübadelesi olmaktan kurtarıırken ribevi işlemlerde ivazların ikisinin de peşin olması, akdi vade faizinden kurtarır. Buna ilaveten

1800 | db

¹⁰⁸ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîtiyar*, 2/87; Meydânî, *el-Lübâb*, 2/484.

¹⁰⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/46; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîtiyar*, 2/35.

¹¹⁰ Faizin haram kılındığı bazı ayetler için bk. *Kur'an-ı Kerim Mealî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/238, 275, 278-279; Âli imrân 3/130; en-Nisâ 4/160.

¹¹¹ Faizin haram kılındığı bazı hadisler için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dimaşk: Dâr İbn-i Kesîr, 2002), "Buyû", 54, "Libas", 86; Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîh-u Müslim* (Beyrut: Dâr-u İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1991), "Müsâkât" 81; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), "Buyû", 12.

¹¹² Mustafa Harun Kıyık, "İhtikâr ve Faiz", *İslam Hukuku*, ed. Nuri Kahveci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020), 221.

¹¹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/29; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 87; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîtiyar*, 2/37; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/674; Aynî, *el-Binâye*, 8/277; İbnü'l-Hümmam, *Fet-hu'l-kadîr*, 7/19; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/411-412.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/65.

aynı cins malların mübadelesindeki eşitliğin sıhhatini belirleyen de yine akit meclisidir. Şöyle ki aynı cins ribevî malların mübadelesinde fazlalık faizinin oluşmaması için eşitliğin hakikaten ve hükmen akit meclisinde sağlanması gerekir. Mübadele edilen mallar arasında hakikatte eşitlik bulunsa bile taraflar bu eşitliği bilmeden akit meclisi sona ererse eşitlik hükmen geçerli olmaz. Çünkü Hanefîlere göre tarafların akit meclisinde eşitliği kesin olarak bilmemesi, malların birinde fazlalığın bulunduğu noktasında şüphe doğurur.¹¹⁵ Faizin varlığı hususunda bir şüphenin bulunması da faizin hakikatte bulunması gibi değerlendirilir.¹¹⁶ Bu yüzden buğdayın buğdayla götürü usulü mübadelesinde arada eşitliğin bulunduğu akit meclisinden sonra anlaşılrsa satış caiz olmaz. İmam Züfer ise akit meclisinde hakikatte eşitliğin bulunmasını yeterli görür. Ona göre bu işlem, bir erkekle kadının evlilik için icap ve kabulde bulunurken onları iki şahidin duyması halinde nikah akdinin kurulmasına benzer. Çünkü böyle bir nikah akdinde erkek ve kadın, şahitlerin icap ve kabulü duyduğunu bilmese de nikah akdi gerçekleşir.¹¹⁷ Hanefîlere göre altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin ya da fels gibi diğer itibari paraların mübadelesi de aynı hükme tabidir. Bu tip semenler hemcinsiyle mübadele edilirken akit meclisinin sonunda hakikatte eşitliğin sağlanması ve tarafların bunu bilmesi gerekir.¹¹⁸

db | 1801

Ribevi işlemlerde aynı cins malların arasındaki eşitlik sağlanırken de tarafların fiziksel olarak birbirinden ayrılmasına kadar olan süreç geçerlidir. Bu süre ne kadar uzun olsa da akit meclisi devam eder. Zira meclise bağlanan diğer sıhhat şartlarında olduğu gibi eşitliği sağlama hususunda da akit meclisinde harcanan süre bir an gibi kabul edilir.¹¹⁹ Bu bakımdan ribevi mübadelelerdeki sıhhat meclisinin hem tayin ve eşitlik şartlarını temin ederek akdin sıhhat üzere kalmasını sağladığı hem de bu şartlara aykırı bir işlemle akit fasit kılındığında akdin tekrar sahihe dönüştürülmesi için gereken süreyi temin ettiği açıktır.

¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/191; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/11; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/127.

¹¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/191; Aynî, *el-Binâye*, 8/293; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/11; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/127.

¹¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/191; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/11; Heyet, *el-Fetâva'l-hindiyye*, 3/127.

¹¹⁸ Bâbertî, *el-İnâye*, 4/52-53; Aynî, *el-Binâye*, 8/399; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/127; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/521.

¹¹⁹ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihyâr*, 2/48; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/128.

3.2.3. Müfsit Unsurun Giderilerek Akdin Sahih Hale Getirilmesi

Fesadın giderilerek akdin sahih hale getirilmesine tashîhü'l-'akd denir.¹²⁰ Aslında bu kavram, fasit ya da batıl olması muhtemel olan akitlerin sıhhatte yorumlanması için de kullanılır. İcap ve kabulün akdin sıhhat bulacağı şekilde yorumlanması, akit esnasında söylenmeyen sözün söylenmiş kabul edilmesi veya bir dinar ve iki dirhem, iki dinar ve bir dirhemle takas edilmesinde istihsana göre farklı cinslerin karşılık sayılması, akdin sıhhatte hamledildiği örneklerdir. Tashîhü'l-'akd özelinde yapılan güncel bir çalışmada tashih yöntemlerinin istihsan, itibar, iktizâ ve fesadın giderilmesi olarak dörde ayrıldığı ifade edilmiştir.¹²¹ Bunların ilk üçü akdin sıhhatte yorumlanmasıyla ilgili yöntemlerdir. Bu bakımdan bu mevzular, meclisle doğrudan ilişkili değildir. Konumuzla doğrudan ilişkili olan mevzu ise dördüncü yöntem olan müfsit unsurun giderilmesiyle akdin tekrar sahih hale getirilmesidir. Bu anlamda tashîhü'l-'akd işlemi, Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'a göre caizdir. İmam Züfer'e göre ise akit fasit olarak kurulmuşsa daha sonra fesadın giderilmesiyle onun sahih hale gelmesi mümkün olmaz.¹²² Hanefî klasiklerinde verilen örneklerle bakıldığında akdin sahihe dönüşmesinin iki temel şarta bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; fesadın takarrur etmemesi¹²³ (takarruru'l-fesat) ve akdin feshi için tarafların¹²⁴ veya hakim¹²⁵ kararının sabit olmamasıdır. Fesadın takarrur etmesi, onun akde yerleşip sabit hale gelmesidir.¹²⁶

Sıhhat meclisinin amacı, yalnızca mübadele işlemlerindeki tayin ve kabz şartları yerine getirilirken azami sınırları belirleyerek akdin butlanı- na mani olmaktan ibaret değildir. Ayrıca akdin fesadına yol açan bazı müfsit unsurların giderilerek akdin tekrar sıhhatte kavuşturulması da sıhhat meclisini var eden sebeplerden biridir. Zira bazı müfsit unsurların

¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/50; Ali Haydar Bölükbaş - Ali Kumaş, "Nizaya Götüren Cehâlet veya Garar Sebebiyle Fâsid Olan Akitlerin Sahihe Dönüştürülmesi ve 'Sulbû'l-Akit' Kavramı", *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (2020), 55-77.

¹²¹ Ozat Şamshiyev, *Hanefî Mezhebinde Tashîhu'l-Ukûd Teorisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 46, 54, 59.

¹²² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/33; Aynî, *el-Binâye*, 8/51, 398; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/280.

¹²³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/597; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/650; Aynî, *el-Binâye*, 8/246; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/280, 281; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/337.

¹²⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/32.

¹²⁵ Örnekler için bk. Bâbertî, *el-İnâye*, 5/234; Aynî, *el-Binâye*, 10/308-310; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 9/120-121.

¹²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/143; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/608; Aynî, *el-Binâye*, 8/192.

takarrur etmeden giderilmesi, ancak akit meclisinde mümkündür. Bunların başında akdin sulbünde olan fesat gelir.

3.2.3.1. Akdin Sulbündeki Fesadın Giderilmesi

Sulbü'l-akit, akdin "esaslı unsuru, omurgası"¹²⁷ manasına gelir ve akdin unsurları açısından onunla kastedilen şey, iki bedel (bedeleyn) yani akitteki ivazlardır.¹²⁸ Örneğin satış akdinde semen ve mebî, kira akdinde ise ücret ve menfaat, akdin sulbüdür. Fesadın kaynağı ivazlarda olursa fesat akdin sulbünde sayılır ve kuvvetli fesat (el-fesâdü'l-kavî) olarak isimlendirilir.¹²⁹ Bir dirhem iki dirhem karşılığında satılması yahut şarap veya domuz etinin semen olarak belirlenmesi, akdin sulbündeki fesat sebepleridir.¹³⁰

Akdin sulbündeki fesadın giderilmesinde akit meclisinin rolüne değinmeden önce Hanefiler arasında özellikle Kâsânî tarafından teorisi açıkça ifade edilen müfsit sebeplerin izalesi meselesine değinmek, konunun seyri açısından büyük önem arz etmektedir. Kâsânî'nin bu husustaki ifadesi şöyledir;

"Bize göre fesadın giderilmesi onun cinsine göredir. Fesat akdin sulbü olan bedel ve mübdelde olan güçlü bir fesat ise müfsit unsurun giderilmesiyle akdin cevazı (sıhhati) mümkün değildir. Bin dirhem ve bir rıtıl şarap mukabilinde kölenin satılması böyledir.... Eğer fesat akdin sulbüyle ilgili olmayıp bilakis zaid şartlarıyla ilgiliyse müfsit unsurun giderilmesiyle akdin cevazı mümkündür. Vadesi belirlenmeyen veya hasat ya da harman gibi meçhul bir vadeye kadar şart muhayyerliği bulunan satışta olduğu gibi."¹³¹

db | 1803

Kâsânî'nin buradaki ifadesi mutlak bir nitelik taşımaktadır. Ancak kendisinin bu ifadede önce verdiği, malın üzerine fiyatı yazılarak yapılan ve alıcının bu fiyatı bilmediği satış işlemine dair örnek ile eserinin farklı yerlerinde sunduğu, akdin sulbündeki müfsit unsurların akit meclisinde

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 1/526; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 938; Heyet, *el-Mu'cemu'l-vecîz* (Vizâretü't-Terbiye ve't-Ta'lim, 1415), 368.

¹²⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/609, 7/33; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/616; Aynî, *el-Binâye*, 8/192, 193, 202; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/418; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 6/155; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/381.

¹²⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/33; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/616; Aynî, *el-Binâye*, 8/202; Ozat Shamshiyev, "Hanefî Mezhebine Göre Fesadın Çeşitleri ve Tashîhu'l-Ukûd Örneği Olarak Müfsit Unsurun Giderilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 153.

¹³⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 6/155.

¹³¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/33.

giderilmesi durumunda akdin sahih hale geleceğine ilişkin örnekler, bu mutlak ifadeyle çelişiyor gibi görünmektedir. Fakat her iki veri dikkate alındığında Kâsânî'nin kullandığı mutlak ifadenin, akdin meclisinden sonra tashih imkanının bulunmadığı şeklinde anlaşılması da mümkündür. Nitekim bazı kaynaklarda akdin sulbünde olduğu için giderilmesi mümkün olmayan fesat örneklerine,¹³² diğer bazı kaynaklarda akit meclisinde giderilmesi mümkün olan örnekler olarak rastlanmaktadır.¹³³ Bu durum, bazen fakihlerin akdin sulbünde olduğu için "giderilemez" dedikleri örneklerde, esasen "meclisten sonra giderilemez" anlamını kastetmiş olabileceklerini göstermektedir. Bu husus göz önünde bulundurulmakla beraber, başta Kâsânî'nin eseri olmak üzere incelenen tüm Hanefî kaynaklarına göre aşağıda belirtilen durumlarda akdin sulbündeki müfsit unsurun yalnızca akit meclisinde giderilmesi mümkündür ve bunun için tarafların fiziksel ayrılığına kadar süre tanınmıştır.

3.2.3.1.1. Semenın Miktarındaki Cehalet

Semenin miktarındaki belirsizlik kuvvetli fesada yol açar. Örneğin malın kıymetine, maliyet fiyatına, piyasa değerine, insanların aldığı fiyata veya filancaının aldığı fiyata yahut malın üzerindeki yazılı fiyata dayalı olarak satılması halinde taraflar semenin miktarını bilmiyorsa cehalet akdin sulbünde olduğu için kuvvetli fesada sebep olur. Çünkü maliyetine yapılan bir satışta malın gerçek maliyeti belirsiz olabilir. Malın kıymeti ise ona değer biçen kişilerin değerlendirmelerine göre farklılık gösterebilir. Bu tip durumlarda taraflar birbirinden ayrılmadan önce semenin miktarını öğrenir ve bu miktara razı olursa akit sahih hale gelir. Semenın miktarını bilmeyen tarafın bunu mecliste öğrenmesi, akit anında yani icap ve kabul esnasında bilmesi gibidir.¹³⁴

3.2.3.1.2. Semenın Cinsindeki Cehalet

Semenin cinsindeki belirsizlik de kuvvetli fesada yol açar ve bu fesadın mutlaka akit meclisinde giderilmesi gerekir. Örneğin alıcı, 'Bu malı

¹³² Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 3/438.

¹³³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/32; Mevslî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/30; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/606-608, 660-661; Aynî, *el-Binâye*, 8/190-193, 257-258; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/415-418, 483-484; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/377-378.

¹³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 3/436; Serahsî, *el-Mebsût*, 13/7; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/597-598, 7/33; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/496, 650; Aynî, *el-Binâye*, 8/51-52, 245-246; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/280, 468-469; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/416; Heyet, *el-Fetâvâ'l-hindiyye*, 3/135-136; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/318.

senden bine alıyorum.’ dedikten sonra satıcı bunu kabul ederse akit kurulur. Fakat akdin yapıldığı belde birden fazla para birimi aynı oranda revaçtaydı ve bunların kıymeti birbirinden farklıysa¹³⁵ akit fasit olur. Bu fesadın takarrur etmeden giderilmesi için tarafların birbirinden ayrılmadan önce paralardan birini belirleyip semenin cinsindeki cehaleti gidermesi gerekir.¹³⁶

3.2.3.1.3. Semen için Yapılan Kefaletteki Cehalet

Semen için kefalet akdi yapıldığında kefilin belirsizliği, semeni de meçhul kılar. Kefil akit meclisinde hazır bulunmaz ya da hazır bulunsaydı kefaleti kabul etmezse satış akdi fasit olur. Çünkü semendeki cehalet nasıl akdin sulbünde fesada yol açıyorsa semen için belirlenen kefildeki cehalet de aynı şekilde fesada yol açar.¹³⁷ Bu fesadın takarrur etmemesi de mecliste giderilmesine bağlıdır. Şayet kefil malum olduğu halde gaip olsa ve alıcıyla satıcı meclisten ayrılmadan meclise gelip kefaleti kabul etse fesat takarrur etmeden giderilmiş olur.¹³⁸

3.2.3.1.4. Semen için Verilen Rehindeki Cehalet

Rehin akdinde rehin verilen şeyin akit meclisinde hazır edilmesi şart değildir. Fakat muayyen olması için isim veya işaret yoluyla belirlenmesi gerekir.¹³⁹ Aksi halde akit fasit olur ve bu fesat, rehinin şart koşulduğu satış akdini de fasit kılar. Bu durumda fesadın takarrur etmemesi için akit meclisinde giderilmesi gerekir. Bu yüzden taraflar birbirinden ayrılmadan önce rehini tayin edip belirli hale getirmelidir. Bunun yerine rehini verecek olan taraf bedeli öderse bu durumda da fesat giderilmiş olur. Çünkü rehine elde edilmek istenen şey bedeldir. Bedel ödenince rehin ilişkisi ve rehindeki fesat da ortadan kalkmıştır. Fesadın giderilmesi için gereken süre, taraflar birbirinden ayrılana kadar devam eder. İn'ikad ve sıhhat

db | 1805

¹³⁵ Piyasada birden fazla para birimi revaçtayken semenin cinsi belirtilmez de revaçta olan paraların kıymeti eşit olursa akit fasit olmaz. Alıcı dilediği parayla semeni ödeyebilir. bk. Şeyh Bedreddin Simâvî, *et-Teshîl*, 1/318.

¹³⁶ Mevsilî, *Kitâbu'l-ihîyar*, 2/6; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/244; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/337.

¹³⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/16; Bâbertî, *el-Înâye*, 6/254-255; Aynî, *el-Binâye*, 8/181, 12/525; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/202, 10/182-184; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/435.

¹³⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/16-17; Aynî, *el-Binâye*, 12/525; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 10/183-184; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 6/140-141; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/434.

¹³⁹ Aynî, *el-Binâye*, 8/181; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/434.

meclisiyle ilgili diğer hususlarda olduğu gibi rehini belirleme hususunda da mecliste geçen süre tek bir an gibi kabul edilir.¹⁴⁰

3.2.3.1.5. Mebîin Miktarındaki Cehalet

Mebîin miktarındaki cehalet konusunda Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasında şöyle bir görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfe'ye göre satış teklifi birim fiyat belirterek mebîin bütününe yönelik olur da mebîin tamamı bilinmezse akit bir birimde sahih olurken mebîin geri kalanında fasittir. Örneğin satıcı; 'Şu yığının tamamını, kilosu bir dirheme olacak şekilde sana sattım.' diyerek bir satış yaparsa akit bir kiloda sahih, yığının geri kalanında ise fasittir. Çünkü mebîin geri kalanında miktarın meçhul olması, semenin de meçhul olmasına sebep olur ve bu cehalet tarafları nizaya sürükler. Zira satıcı öncelikle semenin teslim edilmesini ister. Fakat miktarı meçhul olduğu için semenin teslimi mümkün olmaz. Bu durumda alıcı, yığından geri kalanın kaç kilo olduğunu satıcıdan ayrılmadan önce öğrenirse muhayyerlik kaydıyla akit sahih hale gelir. Alıcı dilerse her kilosunu bir dirheme alabilir. Fesadın giderilmesi için de mecliste geçen süre bir an gibi kabul edilir. Fesat meclis birliğinin sonunda giderilse bile akit anında giderilmiş olur. İmâmeyn'e göre ise alıcı teklifi kabul ederse yığının tamamında akit sahih ve bağlayıcıdır.¹⁴¹ Mebî, arazi gibi zirâi mallardan olursa örneğin satıcı; 'Şu araziyi, her zirâi bir dirhem olacak şekilde sana sattım.' diyerek bir akit yaparsa Ebû Hanîfe'ye göre arazinin tamamında akit fasittir. Ancak alıcı, arazinin kaç zira olduğunu meclis dağılmadan öğrenirse akit muhayyerlik kaydıyla sahih olur. İmâmeyn'e göre ise alıcı ölçüsünü bilmesede her zirâi bir dirhem olacak şekilde arazinin tamamında akit sahihtir. Mebî, aded-i mütefâvit olursa örneğin satıcı; 'Şu sürünün tamamını, her bir koyun bir dirhem olacak şekilde sana sattım.' diyerek akit yaparsa yine Ebû Hanîfe'ye göre sürünün tamamında akit fasittir. Eğer alıcı koyunların sayısını mecliste öğrenirse akit sahih olur. İmâmeyn'e göre ise her bir koyunda birim fiyat üzerinden akit sahihtir. Çünkü İmâmeyn'e göre bütün bu örneklerde mebîin tamamı malumdur ve semenin tamamını bilmek keylî, veznî, zer'î veya adedî ölçüyle imkan dahilindedir. Dolayısıyla semendeki cehalet, giderilmesi mümkün olan bir

¹⁴⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/16; Bâbertî, *el-İnâye*, 6/254-255; Aynî, *el-Binâye*, 12/525; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 10/183-184; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/434.

¹⁴¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/60-61; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/598-600; Mevsılî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/6; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/470-475; Aynî, *el-Binâye*, 8/20-23, 26-27; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/248, 250-251; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/340.

cehalettir.¹⁴² Bu ihtilafta Hanefîler arasında İmâmeyn'in görüşü tercih edilmiş¹⁴³ ve Mecelle'de kanunlaştırılmıştır.¹⁴⁴

3.2.3.2. Akdin Zaid Şartlarındaki Fesadın Giderilmesi

Zaid şarttan kasıt, akdin sulbüyle ilgili olmayan yani akdin harici ve arızı bir unsurunda bulunup akde bitişik olmayan şartlardır.¹⁴⁵ Fesat, akdin sulbünde olmayıp vade veya şart muhayyerliğindeki süre gibi akdin zaid bir şartındaysa zayıf fesat (el-fesâdü'd-dağîf) olarak isimlendirilir.¹⁴⁶ Vadenin meçhul bir zamana bağlanması veya taraflardan birine fayda sağlayan bir şartın olması, zaid şartlardaki fesada örnektir.¹⁴⁷ Zayıf fesadın takarrur etmeden giderilmesi, bazı hallerde akdin meclisine, bazı hallerde ise fesada sebep olan şartın gerçekleşmesine bağlıdır.

Fesat, vadedeki cehaletten kaynaklanıyorsa takarrur etmesi, fesada yol açan cehaletin türüne göre şekillenir. Bu hususta cehaletin fahiş veya basit (mütেকârib/yesîr) olması belirleyici olur. Cehaletin basit olmasından kasıt, vadenin erken veya geç gelmesinin muhtemel olmasıdır. Fahiş olmasından kasıt ise vadenin bağlandığı şeyin gerçekleşmesinin şüpheli olma halidir.¹⁴⁸ Cehalet fahiş olursa fesadın takarrur etmemesi için akit meclisinde giderilmesi gerekir. Örneğin bir satış akdinde semen için konulan vade; rüzgarın esmesi, yağmurun yağması, filanın gelmesi veya filanın ölmesi gibi fahiş bir cehaletle meçhul olursa akit fasit olur. Çünkü bunlar garar içeren yani gerçekleşmesi riskli olan şeylerdir. Ancak bu gibi hallerde taraflar birbirinden ayrılmadan önce alıcı vadeyi iptal edip semeni öderse akit sahih hale gelir.¹⁴⁹ Buna mukabil fesada sebep olan cehalet basit olursa fesat akit meclisinden sonra da giderilebilir. Örneğin bir satış akdinde semen için konulan vade; hasat, harman, nevrüz, mihri-

db | 1807

¹⁴² Şeybânî, *el-Asl*, 3/433-435; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/598-600; Mevslî, *Kitâbu'l-ihhtiyar*, 2/6; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/470-475; Aynî, *el-Binâye*, 8/20-23, 26-27; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/248, 250-251; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/340.

¹⁴³ Meydânî, *el-Lübâb*, 1/339.

¹⁴⁴ “Mukadderatın, yalnız efrad ve aksamina baha takdir ederek toptan satmak sahih olur. Mesela, bir yığın buğdayı ve bir kayık odunu ve bir sürü koyunu ve bir pastal çuhayı kilesi ya çekisi ya kıyyesi veya her re's yahut her zirâ'ı, şu kadar kuruşa olmak üzere satmak sahih olur.” Mecelle, md. 220.

¹⁴⁵ Aynî, *el-Binâye*, 8/214; Bu tür şartlar için “arızı şart” veya “zaid şart” gibi kavramların kullanıldığı görülmüştür. bk. Bâbertî, *el-İnâye*, 3/470, 607; Aynî, *el-Binâye*, 8/192, 214.

¹⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/33; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/470.

¹⁴⁷ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 6/155.

¹⁴⁸ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/417.

¹⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/32; Mevslî, *Kitâbu'l-ihhtiyar*, 2/30; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/606-608, 660-661; Aynî, *el-Binâye*, 8/190-193, 257-258; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/415-418, 483-484; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/377-378.

can, hacıların gidişi veya dönüşü, Hristiyanların oruca başlaması veya henüz başlamamışlarsa (başlamaları halinde bitiş zamanı belirli olur) bitirmesi gibi zayıf bir cehaletle meçhul olursa akit fasittir. Çünkü bunların erken veya geç olması muhtemel olduğu için tarafların nizaaya düşmesi de muhtemeldir. Ancak bu gibi durumlarda alıcı, meçhul olan vadeyi bu tip şeyler gerçekleşmeden ve taraflar akdi feshetmeden önce iptal ederse fesat takarrur etmeden giderilmiş olur.¹⁵⁰ Kira süresindeki cehaletten kaynaklanan fesadın giderilmesi de vadede olduğu gibi cehaletin fahiş veya basit olmasına göre akit meclisinde ya da vadenin gelmesinden önce yapılabilir.¹⁵¹

Fesat vadedeki süreden kaynaklandığı gibi bizzat vadenin varlığından da kaynaklanabilir. Örneğin sarf akdinde bedellerin peşin ödenmesi şart olduğu için vadenin şart koşulması akdi fasit kılar. Ancak meclis sona ermeden vade şartı kaldırılırsa fesat takarrur etmeden giderilmiş olur. Bunun için fiilen takasın yapılması yeterlidir. Vadenin iptal edildiğinin mutlaka sözlü olarak belirtilmesi gerekmez.¹⁵²

1808 | db

Fesat, şart muhayyerliğindeki sürenin belirsiz olmasından kaynaklanıyorsa takarrur etmesi, yine cehaletin türüne göre şekillenir. Alıcının süre belirtmeden yalnızca muhayyer olduğunu belirtmesi ya da günlerce veya ebediyen muhayyer olduğunu belirtmesi yahut rüzgarın esmesi, yağmurun yağması, filanın gelmesi veya ölmesi gibi şartlar, muhayyerlik süresinde fahiş cehalete yol açar. Hasat, harman ve hacıların dönüşü gibi vadeler ise basit cehalet içerir.¹⁵³ Semen vadesinde olduğu gibi burada da fahiş cehaletle fasit olan akdin sahih hale getirilmesi, fesadın mecliste

¹⁵⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 3/453-454; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/32; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/30; Bâbertî, *el-İnâye*, 3/606-608, 660-661; Aynî, *el-Binâye*, 8/190-193, 257-258; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/415-418, 483-484; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 6/145-147; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/437-438; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/377-378; Kâsânî böyle bir akdin hükmü hakkında fukahânın ihtilaf ettiğini belirterek şunları kaydeder. Irak ulemasına ve Maveraünnehir ulemasının bir kısmına göre böyle bir akit, takarrur etmemiş bir fesatla fasit olarak kurulmuştur. Hasat vaktinin girip fesadın takarrur etmesinden önce vade kaldırılırsa ya da şart muhayyerliğinde dördüncü günden önce muhayyerlik iptal edilirse akit sahih hale gelir. Ancak bu iptallerden önce vakit girerse fesat takarrur eder. Horasan ulemasına ve Maveraünnehir ulemasının diğer bir kısmına göre ise akit mevkuftur. Hasat vaktinden önce vade ve muhayyerlikte dördüncü günden önce şart düşürülürse akdin aslında caiz olduğu ortaya çıkar. Ancak bu yapılmadan önce hasat vakti ve dördüncü gün girerse akdin kurulduğu an fasit olarak doğduğu anlaşılır. bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/33.

¹⁵¹ Bâbertî, *el-İnâye*, 5/234.

¹⁵² Mergînânî, *el-Hidâye*, 519; Mevsilî, *Kitâbu'l-ihtiyar*, 2/48; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/521, 523; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/410.

¹⁵³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/24.

giderilmesine bağlıdır. Fakat muhayyerliğin vadesindeki cehalet basit olursa vadenin bağlandığı olay gerçekleşmeden önce fesadın giderilmesi mümkündür.¹⁵⁴ Şart muhayyerliğinin bizzat varlığı da fesada yol açabilir. Örneğin sarf akdinde fesada yol açan şart muhayyerliğinin, fiilen takasın yapılmasıyla taraflar birbirinden ayrılmadan önce iptal edilmesi gerekir. Aksi halde fesat takarrur eder.¹⁵⁵

Sonuç

İslam borçlar hukukunda akitlerin in'ikadı ve sıhhati için akit meclisinin belirleyici bir unsur olduğu açıktır. Yalnızca ivazlı akitlerde değil, tek taraflı irade beyanı ile kurulan akitlerde de bir meclis olgusu bulunur ve bu meclise birtakım hükümler bağlanır. Ayrıca bir bütün olarak baktığımız akit meclisinin icapla kabul arasındaki aşamasını ve kabulden sonraki aşamasını rol bakımından birbirinden ayırmak gerekir.

Birinci aşama yani icapla kabul arasındaki süreç, akdin in'ikadını sağlar. Bu aşamada meclis birliğini korumanın yolu, tarafların akitle meşgul olmaya devam etmesi ve hazır olan taraflar arasındaki fiziksel beraberliğin ya da hazır olmayanlar arasındaki iletişimin devam etmesidir. Hazır olan tarafların bir işle uğraşmaya başlaması gibi örfi olarak akitten vazgeçmeye veya icabı reddetmeye delalet eden davranışların yanı sıra ölüm ya da akdin mahallinde bir değişikliğin meydana gelmesi gibi icabı batıl kılan hususlar, doğal olarak in'ikad meclisini de sona erdirir. Diğer yandan icaptan sonra kabule kadar tarafların uzun zaman geçirmesi, in'ikad meclisinin varlığına bir zarar vermez. Esas olan mecliste geçen zamanın bir an gibi sayılmasıdır. Bu ilke sayesinde mecliste geçen süre ne kadar uzun olsa da icap canlı kalır ve kabul anında bunlar hükmen peş peşe söylenmiş gibi olur.

Meclisin ikinci aşaması, kabul anında başlayan ve tarafların fiziksel olarak birbirinden ayrılmasına kadar devam eden süreçtir. Bu süreç, genellikle akdin sıhhati için mecliste ifa edilmesi gereken şartların yerine getirildiği sıhhat meclisidir. Bu aşamada meclis birliğinin korunması için tarafların fiziksel beraberliği yeterli olup akitle meşgul olmaya devam etmeleri gerekli değildir. Zira tarafların birlikte uyuması veya kilometrelerce yürümesi gibi birçok örnekte fiziksel beraberliğin korunması şartıyla akdin sıhhati için meclise bağlanan şartların bu aşamada yerine getirilebileceği vurgulanmıştır. Bu bakımdan sıhhat meclisindeki meclis birliği

¹⁵⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/32-33.

¹⁵⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, 4/50-51; Aynî, *el-Binâye*, 8/393, 398; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 7/126, 132; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/523; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/410.

şartlarının in'ikad meclisinden daha zayıf olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca modern iletişim araçlarıyla yapılan akitlerde anlık iletişimi sağlayan bağlantı devam ettiği sürece fiziksel beraberlikte olduğu gibi sıhhat meclisinin de canlı kaldığını söylemek yanlış olmaz.

Sıhhat meclisinin doğmasına yol açan sebepler üç tanedir. Bunlar, borcun borç karşılığında satışının önlenmesi, faizin önlenmesi ve müfsit unsurun giderilerek akdin sıhhate kavuşturulmasıdır. Borç mübadelesi, Hz. Peygamber'in "el-kâli-u bi'l-kâli" veya "deyn bi'd-deyn" olarak ifade edip yasakladığı, vadeli malın yine vadeli olan mal karşılığında satılmasıdır. Bunun önlenmesi için mübadele edilen şeylerden en az birinin peşin olması gerekir. Hanefîler, bey' akdinde mebîin peşin olması için onun akit meclisinde tayin edilmesini yeterli görmüş, selemdede anaparanın, sarf akdinde ise bedellerin muhakkak akit meclisinde kabz edilmesini şart koşmuştur. Mal veya bedelin peşin olmasını sağlayan bu tayin ve kabz işlemi için de kabulden sonra tarafların fiziksel ayrılığına kadar süre tanımıştır. Bu bakımdan kabulden sonraki aşamanın da akit meclisine dahil olduğu ve bu aşamanın, özellikle ivazlı akitlerin sıhhatini temin eden bir süreç olduğu açıktır. Ayrıca ivazlı akitlerdeki borç mübadelesi yasağı, bu tür akitlerde doğal olarak çoğu zaman bir sıhhat meclisinin bulunmasına ortam hazırlamıştır.

1810 | db

Sıhhat meclisini doğuran ikinci sebep, faizin önlenmesidir. Ribevî işlemlerde vade faizinin önlenmesi için malların akit meclisinde tayin edilmesi ve fazlalık faizinin önlenmesi için de aynı cins olan malların arasındaki eşitliğin akit meclisinde sağlanması gerekir. Bu şartlar yerine getirilirken tarafların ayrılığına kadar olan süre geçerli sayılmış, böylece taraflara kolaylık sağlanmıştır. Bu yüzden faiz yasağıyla ilgili şartların sağlanmasında yerindelik bakımından sıhhat meclisinin belirleyici bir rol oynadığı açıktır.

Sıhhat meclisini doğuran üçüncü sebep ise akdin fesadına yol açan müfsit unsurun giderilmesidir. Müfsit unsurun giderilmesi için öncelikle fesadın takarrur etmemesi ve akdin feshi yönünde tarafların ya da hakim kararının sabit olmaması gerekir. Fesadın takarrur etmesi bazı durumlarda akit meclisinin dağılmasıyla gerçekleşir. Fesat; semenin miktarının veya cinsinin meçhul olması yahut semen için belirlenen kefil veya rehinin meçhul olması gibi sebeplerden kaynaklanıyorsa akit meclisinin dağılmasıyla takarrur eder. Bu yüzden böyle bir fesadın meclisten sonra giderilmesiyle akdin sıhhate kavuşturulması mümkün olmaz. Eğer fesat akdin zaid şartlarında ise fesada yol açan cehaletin cinsine göre hareket edilir. Cehalet fahiş olursa bu fesadın giderilmesi ancak akit meclisinde

mümkündür. Fakat cehalet basit nitelikteyse meclisten sonra da giderilmesi mümkün olur.

Sonuç olarak Hanefîlere göre akdin sıhhatine ilişkin birçok şart akdin meclisine bağlıdır ve bunlar yerine getirilirken kabulden sonra tarafların birbirinden ayrılmasına kadar olan süreç akdin meclisi sayılmıştır. Tarafların bu süreçte harcadığı zaman, in'ikad meclisinde olduğu gibi bir an olarak değerlendirilmiş ve bu süreçte yerine getirilen şartın akdin başında yani icap ve kabul esnasında sağlandığı var sayılmıştır. Meclisin akdin sıhhati üzerinde bu kadar önemli bir etkiye sahip olduğu dikkate alındığında, kanaatimize göre akit meclisi için yapılacak olan bir tanımda meclisin bu rolüne de vurgu yapılması elzemdir. Aksi takdirde yani akit meclisini yalnızca icap ve kabulün irtibatını sağlayan bir olgu olarak tanımlamak, meclise yüklenen misyonun yalnızca bir parçasını ifade etmekle sınırlı kalır. Bu bakımdan kanaatimize göre akit meclisi için şöyle bir tanımın yapılması isabetli olacaktır. Akit meclisi, akdin kurulması için icap ve kabul arasında yer veya zaman bakımından ortaklığın bulunmasını sağlayan ve akdin sıhhati için kendisine bağlanan şartlara ifa bakımından yerindelik kazandıran süreçtir.

Kaynakça

- Kur'an-ı Kerim Meali*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Apaydın, H. Yunus. "İrade Beyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/387-391. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Aybakan, Bilal. "Meclis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/239-241. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta, 2021.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî el-. *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücbî el-. *el-Münteka şerhu Muvatta-ı Mâlik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Başaran, Serkan. "Muhteva-Yorum İlişkisi Bağlamında Alışverişte Meclis Muhayyerliği Hadisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (2018), 157-182.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Bozkurt, Nebi. "Meclis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/241-242. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Bölükbaş, Ali Haydar - Kumaş, Ali. "Nizaya Götüren Cehâlet veya Garar Sebebiyle Fâsîd Olan Akitlerin Sahihe Dönüştürülmesi ve 'Sulbü'l-Akit' Kavramı". *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (2020), 55-77.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dimaşk: Dâr İbn-i Kesîr, 2002.

- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfû'l-kınâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşerî'l-İslamiyye - Dârü's-Sirâc, 2010.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Dalgın, Nihat. "İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (1999), 97-128.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'qub b. Muhammed el-. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008.
- Haçkalı, Abdurrahman. "İslâm Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2002), 119-136.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-. *Mülteka'l-ebhur*. Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2005.
- Heyet. *el-Fetâva'l-hindîyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Heyet. *el-Mu'cemu'l-vecîz*. Vizâretü't-Terbiye ve't-Ta'lim, 1415.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*. 13 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğni*. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1998.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbn Nüceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahru'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Hümmam, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Kadri Paşa, Muhammed. *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâlil-insân*. Mısır: Maârif-i Umumî Nezareti, 1891.
- Kahveci, Nuri. "Akitler/Sözleşmeler". *İslam Hukuku*. ed. Nuri Kahveci. 145-176. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Kara, Yakup. "İslam Hukuku'nda Deyn'in Deyn Karşılığında Satımı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 389-415.
- Karaman, Hayreddin. "Akid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/251-256. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. "Ayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/257-258. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddîn Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kayapınar, Hasan. "Cessâs'ın Meclis Muhayyerliği Konusundaki İstidlalleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2021), 174-188.
- Kıylık, Mustafa Harun. "İhtikâr ve Faiz". *İslam Hukuku*. ed. Nuri Kahveci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Kocayusufpaşaoğlu, Necip vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 2017.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-. *Muhtasaru'l-Kudurî fî'l-fikhi'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2020.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *Kitâbu'l-ihîyar li-ta'îlî'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 2010.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. 2 Cilt. İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2017.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-u Müslim*. 4 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1991.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 2 Cilt. Lübnan: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *Minhâcü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005.
- Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed. *Mesâdirü'l-hak fî'l-fıkhi'l-İslâmî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1997.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1989.
- Shamshiyev, Ozat. *Hanefî Mezhebinde Tashîhu'l-Ukûd Teorisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Shamshiyev, Ozat. "Hanefî Mezhebine Göre Fesâdın Çeşitleri ve Tashîhu'l-Ukûd Örneği Olarak Müfsit Unsurun Giderilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 143-166.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Üm*. 11 Cilt. Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şahin, Hasan. "İslam Hukukunda Akid Meclisine Ait Muhayyerlikler". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 323-356.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-. *el-Asl*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şeyh Bedreddin Simâvî, Mahmud. *et-Teshîl şerhu Letâifil-İşârât*. ed. Hacı Yunus Apaydın. çev. Heyet. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- Tüfekçi, İbrahim. "İslam Hukukunda Meclis Muhayyerliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 11-42.
- Yığın, Adem. "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Akdin Bölünmezliği İlkesi: Mahiyeti ve Uygulamadaki Yansımaları". *Kırkkale Hukuk Mecmuası* 3/2 (2023), 581-614.
- Mecelle, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. (1877).
- HAK, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi. (25 Ekim 1917).
- TBK, Türk Borçlar Kanunu. *Resmî Gazete* 27836 6098 (04 Şubat 2011).

